

ВИСЕЛЕНЦІ ТА БІЖЕНЦІ З ГАЛИЧИНИ Й ВОЛИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Берест І.Р., 2006

Досліджено основні причини та наслідки масового виселення та біженства населення з Галичини та Волині, показано життя та побут українців у австро-угорських таборів та російських губерніях, зроблено спробу аналітично оцінити цей процес та визначити його наслідки.

The main causes and effects of global emigration of population of Halychyna and Volhyn' are investigated at the paper. Life and custom of Ukrainians in Austro-Hungarian camps and Russian provinces are shown. This process is analytically estimated and its effects are defined.

Однією з найтрагічніших сторінок української історії стала Перша світова війна, яка завдала багатомільйонних збитків населенню України, призвела до значних руйнувань та великих людських жертв. Особливе місце у воєнних подіях посіла територія Галичини й Волині, що слугувала ареною найбільших та найкровопролитніших побоїщ на Східному фронті.

З початком бойових дій надзвичайно ускладнилося становище місцевого населення, котре здебільшого ставало жертвами, біженцями та виселенцями. Не останню роль у виселенні галицького й волинського цивільного населення відіграли дії військових. Люди на рівні з військом переживали труднощі та негаразди війни. Загроза воєнних подій розганяла людей, виганяла з рідних осель та розлучала з рідними [1, 12 вересня]. Масштаби військових операцій та засоби ведення бойових дій були такими, що значно перевершували уже відомі у попередніх війнах.

З перших днів війни з'явилася велика кількість вбитих, поранених та скалічених воїнів. Були жертви і серед цивільного населення, що стало основною причиною різкого зростання кількості виселенців та біженців [2, с. 112]. Відповідно до імператорського указу від 31 липня 1914 р., вся повнота влади на прифронтових територіях належала головнокомандувачу австро-угорської армії, котрий установив режим військово-поліцейської диктатури. У зв'язку з цим прикметною складовою австро-угорської військової політики стало переслідування ідей москвофільства (на загал уявної загрози), заслання значної частини українського населення до концентраційних таборів. Цілком умотивовані превентивні заходи у роки війни перетворилися як із вини центрального уряду, так і крайових адміністрацій Галичини на безконтрольний терор проти українського населення Австро-Угорської імперії. Масового характеру набували відверті переслідування військових і жандармських підрозділів, серед яких особливо жорстоким ставленням до українців вирізнялися угорські гонведи [3, с. 98–99].

Загалом під гаслом винищення москвофільства власті арештовували тисячі невинних людей. До 20 серпня 1914 р. у Львові було заарештовано 1200 чоловік, у Бродах – 60, у Золочеві – 150 [4, с. 14–18]. Арешти проводились й у невеликих населених пунктах. Так, у Жовківському повіті не було жодного села, де б не знайшлося арештованого селянина, запідозреного у зв'язках із москвофілами. Подібна ситуація простежується в Кам'янка-Струмилівському, Рава-Руському, Рудківському, Снятинському, Сокальському, Турківському, Сколівському та інших повітах [5, с. 62–72].

Поряд з арештами у прифронтових районах значних масштабів набуло виселення населення. Найбільш поширеною причиною для виселень стали доноси. Австрійська влада вербувала та заохочувала багатьох агентів, переважно з числа неукраїнського населення краю. Бували випадки, що у табори вивозили цілі родини [5, спр.50, арк. 13; 16; 18].

Багато цивільних мешканців стали жертвами війни. На жаль, точна кількість невинно страченого українського населення ще й донині невідома. Про втрати цивільного українського населення у перший період війни австрійська влада не повідомляла. Лише у 1917 р., коли питання про звірства 1914–1916 рр. стали предметом обговорення у парламенті, було названо приблизні цифри, за якими тільки в австрійських таборах загинуло близько 100 тисяч чоловік [7]. За іншими свідченнями, число загиблих в'язнів австрійських концтаборів становило 36 тисяч [8, с. 58]. Очевидно, що цифра втрат цивільного українського населення потребує детальної перевірки.

Необлікованою залишилася велика маса населення, яку як підозрілих осіб без суду й слідства у воєнні роки було страчено. Тому лише “щасливців” відправляли у табори [9, 16 червня]. Заарештованих вивозили до спеціальних закритих закладів у глибинні райони Австрії, де їх тримали в жахливих умовах. Жорстоким режимом відзначалися табір Талергоф у Штирії [10], Терезин у Північній Чехії [5, с. 82] тощо.

Лише в Талергофі за офіційними даними від тифу померла тисяча осіб. Ось як описує свою подорож до Талергофа учасник тих подій: “Везли нас у переповнених вагонах. Весь час дошкуляв голод і спрага. Від безупинного вистоювання через дві доби понабухали ноги, а жінкам від плачу попухли очі. Немічні старі та хворі люди лежали в гнилій соломі. Ніхто не знав куди їдемо” [11, с. 83]. Талергоф виник на початку Першої світової війни поблизу м. Грац в Штирії. Табір знаходився на зораному й відкритому полі. Він мав форму прямокутника, який визначався обтягнутим колючим дротом. Для людських потреб відміряли невеличкий квадрат, який теж обгородили за допомогою колючого дроту.

Для того, щоб лягти спати, люди втоптували собі мокру землю під нічліг. На холодну осінню землю змушені були лягати у літньому одязі (вересень 1914 р. – авт.). “Найгірше дошкуляла спрага, – згадував В. Маковський, – бо в день була нечувана спека. Воду довозили людьми. Та що означала одна бочка для 2 тисяч людей. При воді діялися нечувані речі – люди билися, штовхалися, видирали її з рук. Вояки канчуками й прикладами наводили в тому натовпі лад” [11, с. 97].

Точну кількість ув'язнених у Талергофі людей важко встановити. Але відомо, що наприкінці вересня 1914 р. там перебувало до п'яти тисяч інтернованих осіб [11, с. 142], а на початок листопада цього ж року – понад 8 тисяч [11, с. 227].

У зверненні до австрійського уряду восени 1914 р. депутати Сейму – К. Левицький та В. Сінгалевич зазначали, що загалом у Талергофі ув'язнено понад 10 тисяч українців, із яких більше тисячі уже померли [12, 10 червня].

Опираючись на свідчення депутата австрійського парламенту, чеха Юрія Стршибну, дослідник москвофільства В. Ваврик писав, що в Талергофі загинуло 2000 чоловік [5, с. 91]. Зі свідчень іншого депутата – поляка Сигізмунда Лясоцького, – у таборі на 20-те лютого 1915 р. було 1360 важко хворих, із яких незабаром 1100 померло у важких умовах [5, с. 91]. В цей час зафіксовано 464 захворювання на плямистий тиф як результат голоду, різних пошестей та бруду [13]. За підрахунками В. Ваврика в Талергофі перебувало близько 20 тисяч осіб, із яких не менше 15 % померли [5, с. 91].

Масштаби переслідувань від військових та жандармських каральних органів, яких зазнало запідозрене у москвофільстві українське населення Галичини, – зазначає дослідник С. Попик, – виходять за рамки розумної необхідності. Жорстокими методами владні силові структури винищували, репресували ні в чому не винне галицьке населення [14, с. 20].

Ще одним табором для галицьких виселенців став Терезин на Огрі. Його німці та австрійці називали “Die kleine Festung” (“Мала фортеця”), а чехи “Mala pevnost” [15, 8; 15 квітня]. Насправді, це була не мала, а велика фортеця з численними бастіонами, міцними оборонними укріпленнями та військовими комунікаціями з часів Марії Терезії та Йосифа II. Кращі приміщення фортеці до початку Першої світової війни слугували казармами для солдатів, гірші – тюрмами для злочинців австрійської монархії. 3 вересня 1914 р. фортецю Терезин австрійці перетворили на концентраційний табір. Приміщення почали заповнювати виселенцями з галицьких земель. Загальна кількість арештантів становила понад 1 тисячу чоловік [5, с. 82]. Їх залучали до різних робіт – прибирання вулиць, туалетів, будівництва та розчистки каналів, доріг, мостів, робіт,

пов'язаних із землеробством та скотарством. Люди проживали в конюшнях – довгих і широких, поділених на три відділи. В кожному відділі було кілька жмутів соломи, де активно розвивалися різні паразити [16, 19 жовтня].

Дії австрійської влади не завжди були спрямовані на репресії проти українського населення. Серед ув'язнених, крім державних зрадників, злочинців, проросійськи налаштованих та неблагонадійних осіб, були десятки тисяч мирних громадян, котрі з початком бойових дій змушені були шукати порятунку. Уже в перші місяці війни велику увагу австрійський уряд та Міністерство внутрішніх справ стало надавати проблемі забезпечення українських біженців житлом, продуктами харчування, матеріальною допомогою, працею тощо. Восени 1914 р. було прийнято урядове рішення про відкриття таборів для десятків тисяч біженців із Галичини [17, 5 липня]. Австрійська влада створювала для українських біженців спеціальні табірні поселення, в яких діяли початкові і реальні школи, гімназії та учительські курси [14, с. 20].

Гмінд – невелике повітове містечко в Нижній Австрії, розташоване майже на самому чеському кордоні. За півтора кілометра від нього на початку 1914 р. було закладено основи табору. Найгіршою виявилася доля його перших поселенців. Їх звозили не сотнями, а тисячами і залишали на поталу долі та погоді. Фактично табору ще не було і його поселенці будували. Не було й засобів для проживання. Люди намагалися таборитися разом, страви варили в казанах на ватрах. Табір було обведено колючим дротом та забезпечено військовою охороною. Бараки будували з деревини, нашвидкуруч і були вони не тривкими. Середня довжина барака становила 40 м, ширина – 12 м. Переважно вони мали 4 входи і 12 вікон. У кожному бараку поміщалося 200–250 людей. Ліжка розставляли під стінами і посередині приміщень.

Восени 1915 р. після завершення житлового табірної будівництва його поділили на 20 секцій. Кожна секція складалась з восьми бараків та великого будинку посередині, призначеного для кухні та інших потреб. Питна вода поступала з водогону. Для нехарчових потреб використовували воду зі ставка. Табір мав власну електростанцію, тому кожен барак було освітлено. У 1916 р. в таборі проклали каналізацію. Посередині табірної території виділялася площа розміром 200 x 200 м. Перед площею стояла церква з чотиригранною плоскою вежею, що служила за дзвіницю. Храм міг помістити до 2,5 тисячі прихожан. У таборі діяла п'ятирічна школа. Її діяльністю керувала Українська Культурна Рада, яка була заснована у Відні в 1916 р. під заступництвом Ю. Романчука. Табірна школа мала 34 відділи (по 17 для дівчат і хлопців). Окрім традиційних шкільних дисциплін, діти вчилися співати, виконувати різні ручні роботи, різьбили по дереву, а також набували агрономічних знань і обов'язково вивчали німецьку мову. Весною 1915 р. табірну школу відвідувало 1700 дітей різного віку та статі.

Крім школи, важливого культурно-освітнього значення набули різні гуртки. Так, весною 1916 р. почав діяти “Жіночий кружок”, влітку відкрито “Співацько-драматичний кружок”, восени засновано “Народну читальню”. У таборі було організовано “гміндівську” сотню Українських Січових Стрільців, до якої в 1915 р. зголосилося 137 добровольців, а в 1916 р. – 119. Загалом Гмінд дав для австрійської армії 256 добровольців, які поповнили ряди УСС. Переважно були це юнаки 16–17-річного віку [17, 15 листопада].

Склад поселенців у Гмінді був строкатим – від інтелігенції до селянства. Найбільший жаль викликали старці віком до 80 років. На початок 1915 р. було їх у гміндівському поселенні понад три тисячі.

За даними Василя Маковського, котрий займав посаду службовця у справах барачного посередництва праці та начальника щодо інформаційних функцій, у середньому в таборі перебувало в різний час від 25 до 30 тисяч осіб, а в окремий період навіть 36 тисяч [18, с. 14]. Загалом за перших шість місяців існування табору через нього пройшло близько 50 тисяч переселенців з українських земель [19, 10 жовтня]. В половині березня 1916 р. в таборі було 26 тисяч осіб з усіх повітів Східної Галичини. Загалом визначити точне число поселенців табору дуже важко, адже його склад постійно змінювався [17, 7 липня].

Майже кожного дня у табір привозили нове поповнення. Так, 19 серпня 1915 р. привезли аж дві тисячі виселенців з Горodenківського повіту з худобою й кінями. Таким чином, одних потрібно

було виселяти, щоб поселити інших. Упродовж серпня 1915 р. відіслано додому в Галичину 5,5 тисячі людей. Загалом на 13 жовтня 1915 р. в таборі знаходилося 11600 галичан та 8,5 тисячі південних слов'ян [18, с. 28].

Багатьом галичанам поверненню додому сприяло становище австрійської армії на Східному фронті. Успішний німецько-австрійський наступ під Горлицею в травні 1915 р. спричинив масову репатріацію і лише за серпень 1915 р. з табору вибуло 6 тисяч громадян. Брусилівський наступ 1916 р. спричинив нову хвилю біженців. За три перші дні жовтня 1916 р. у табір в'їхало 4 тисячі осіб без майна, коней, возів та худоби [18, с. 36]. Станом на 12 квітня 1917 р. у таборі перебувало понад 30 тисяч українців [20, 11 квітня]. За даними імперського МВС у Гмінді під кінець липня 1917 р. було 7450 біженців-галичан [21, спр. 182, арк. 3].

В таборі діяли два шпиталі, але, незважаючи на заходи управи щодо санітарії й гігієни, уникнути інфекційних недуг та епідемій не вдавалося. У Гмінді найбільшого лиха завдав тиф. 22 травня 1915 р. у таборі виявлено 140 хворих тифом, а 27 травня цього ж року їх було вже понад 300. Із-за епідемій тифу територію табору ізольовували від зовнішнього світу. 9 листопада 1915 р. табір охопила віспа, від якої лише 20 листопада того самого року померло близько 100 чоловік [17, 27–28 липня]. За даними української преси, від початку 1915 р. до кінця липня 1917 р. Гмінда забрала життя 6911 українців [22, 23 серпня].

Через велику кількість біженців австрійська влада змушена була відкрити багато менших за значенням таборів для галицьких, буковинських та інших біженців. Враховуючи напружену політичну ситуацію, міжнаціональні відносини в країні, австрійський уряд прийняв рішення про створення за можливості мононаціональних таборів. У серпні 1914 р. у Карінтії почалося будівництво табору Вольфсберг для 10 тис. галицьких українців [23, с. 291]. Третім за величиною українським табором був Гредіг, що поблизу Зальцбурга. Він був призначений для виселенців із Волині. За неуточненими відомостями Вістника Спілки Визволення України, наприкінці 1915 р. в Гредігу перебувало 9 тисяч осіб, серед яких було 1500 дітей. За даними звіту МВС, у 1917 р. у згаданому вище таборі знаходилося 7913 чоловік [21, спр. 182, арк. 3]. Становище мешканців табору було доволі важким із-за фізичного перевантаження. Давалася взнаки відсутність у таборі української школи, вчителів, бібліотек та читалень [24, 17 грудня].

Поряд із мононаціональними для біженців існували змішані табори. Чимало українців розмістили в українсько-румунському таборі Оберголябрун, що у Нижній Австрії. У липні 1917 р. там перебував 1801 український біженець (переважно буковинці та галичани) [21, спр. 182, арк. 3]. Слід відзначити і українсько-польський табір Хоцен у Чехії. Наприкінці 1916 р. у Хоцені було близько 6500 українців із Галичини [23, с. 291]. Також існували невеликі тимчасові табори, такі як Гая в Моравії (у 1917 р. там перебувало 530 українців), Нікольсбург у Моравії (у 1917 р. – 283 українських біженці), Моравський Трібов, Брук над Влтавою, Моравська Острава та інші [21, спр. 182, арк. 3]. Завдяки таборам виникли окремі збіглицькі громади українців у поселеннях Нижньої Австрії – Адамсталь, Вінербрук, Медлінг і Амштеттен.

За сприяння та лояльного ставлення австро-угорської влади до проблеми віровизнання практично у всіх таборах існували католицькі, греко-католицькі та православні церкви. Таке ставлення властей до різних релігійних конфесій мало позитивний результат, що відзначався у виробленні віротерпимості у мешканців таборів [25, 8 травня].

Не всі біженці бажали мандрувати за тисячі кілометрів від рідних домівок. Багато людей, що залишили свої домівки, переховувалися чи просто вирішили перечекати війну неподалік від фронту. Загалом у Галичині у 1917 р. перебувало 70994 біженці, із яких 36691 були українцями [21, спр. 182, арк. 3]. Так, в Золочівському старостві перебувало 3988, Гусятинському – 10101, Рогатинському – 3104, в Чортківському – 3115, Перемишлянському – 4583, Бібрському – 1704, Заліщицькому – 1489, Стрийському – 1272, Кам'янка-Струмилівському – 255, Сколівському – 207, Долинському – 85 біженців із Бережанського, Бучацького, Городенківського, Коломийського, Підгаєцького, Станіславівського та інших повітів [21, спр. 183, арк. 17–204].

Появі біженства у Галичині значно більше сприяла політика російської армії на окупованих землях. Восени 1914 р. російська армія захопила Східну Галичину. В середині лютого 1915 р. у Львові

російська жандармерія арештувала та кинула до в'язниць близько півсотні українських діячів. На початку березня 1915 р. Східну Галичину накрила чергова хвиля арештів “мазепинців”. Унаслідок цього було ув'язнено близько 300 українців, переважно представників інтелігенції [26, с. 311].

У звіті губернатора Галичини Г. Бобринського стверджувалося, що упродовж 1914–1915 рр. з галицьких земель адміністративно видалено (вслано) 1962 особи й “переселено” до східних районів краю 2364 особи, але вірогідно, зазначає О. Рубльов [27, с. 41], що ці дані занижені, оскільки точного обліку не проводилося, особливо військовими. Але від російського війська постраждала не лише інтелігенція. Під репресії потрапили практично всі українофіли, що потягло за собою масові арешти. Про переслідування українців свідчить офіційний звіт полковника Мезенцева, згідно з яким впродовж кількох місяців існування російської влади у Галичині було проведено 1200 арештів, понад 1000 обшуків, 578 осіб (серед них 34 греко-католицьких священників) було вислано вглиб Росії. Оскільки арешти й виселення здійснювали також повітові уряди (часто без санкції вищої влади), сьогодні важко встановити точно, скільки українців постраждало від репресивних заходів царських властей. Можна тільки припустити, що кількість жертв репресій була досить великою, коли зважати, що лише через київські тюрми по дорозі на схід пройшло понад 12 тис. осіб [28, с. 68].

Окрім Галичини, у роки війни ареною бойових дій, передислокацій великої кількості військ та переміщення цивільного населення стала Волинь, яка була Західною губернією Російської імперії. У газеті “Діло” відзначено, що у вересні 1915 р. три західноволинські повіти – Володимиро-Волинський, Ковельський і Луцький – евакуйовано майже повністю. Люди взяли із собою найнеобхідніше, а все нерухоме майно пішло з димом. Волинь нагадує трагічну картину: одна половина, яка евакуйовується, палає у вогні, а другу половину жене кудись на схід російський батіг. Всі шляхи, дороги й вулички завалені безкінечною лавою втікачів. Одні йдуть пішки, інші їдуть підводами, які на швидку руку покрито шатрами. Ночують вони в лісі, п'ють ту воду, яку зустрінуть по дорозі [29, 28 жовтня]. За роки війни росіяни з Волині вивезли майже 130 тисяч німецьких колоністів.

Відступаючи, російські війська у 1915 р. і австрійські у 1916 р. на українських землях дотримувались принципу “спаленої землі”. До жовтня 1917 р. в губернії постраждало 110 тисяч селянських господарств, із них 50 тисяч знищено повністю. Усе працездатне чоловіче населення, що залишилося від призову, було задіяне на військових роботах. Лише з липня 1915 по лютий 1916 рр. на примусові роботи щомісяця відправляли майже 120 тисяч чоловік. Становище населення в роки війни значно погіршилося. Особливо важким було становище біженців та переселенців, які гинули від голоду, холоду та різних хвороб. Загальна кількість евакуйованих становила 1 млн. 390 тисяч осіб. Незважаючи на прифронтове становище краю, майже 169 тисяч біженців з окупованих Австро-Угорщиною земель залишилося на Волині [30].

Кожного разу відступаючи війська здійснювали масові репресії над цивільним населенням і тим самим провокували нові хвилі біженців. З прифронтових повітів насильно відселяли людей. Їх будинки та господарства руйнували, грабували або спалювали. Газета “Діло” у листопаді 1915 р. повідомляла, що подібної масової еміграції перед ворогом історія кількох поколінь нашої суспільності не знає. Понад півмільйона мешканців із Галичини та Волині опинилися на чужині [31, 2 листопада].

Загалом перед відступом російська армія не надто переймалася місцевим населенням. За свідченням очевидця, 19 червня 1915 р. в с. Жовтанці біля Львова було справжнє пекло. Від хати до хати ходили жандарми, змушуючи людей силою до переїзду в Росію. На наступний день силою зброї повиганяли людей зі своїх домівок, лякаючи історіями про звірства австрійської армії. Тоді із Жовтанців виїхало 379 родин, загалом близько 2000 чоловік. В селі залишилося тільки половина греко-католицького населення [32, 16 листопада].

На цьому вище російське командування не зупинилося. Військам було видано жакхливий наказ, згідно з яким залишена територія “...повинна бути перетворена у пустелю, тобто звільнена як від населення, так і від усього, що могло становити для ворога певну цінність”. З практичного боку це означало масове примусове виселення людей, особливо чоловіків від 17 до 45 років, а

також вивезення або знищення майна, худоби, продовольчих запасів включно з посівами зернових культур [2, с. 114].

Якщо на початку війни біженство було наслідком паніки, яка охоплювала мешканців через обстріли населених пунктів та бойові дії, то тепер розпочалося примусове виселення за розпорядженням військової влади. Біженство отримало ознаки примусової депортації, наслідки якої стали страшною драмою для десятків тисяч людей різних національностей – українців, поляків, євреїв.

Наприкінці серпня 1915 р. Київ, який спочатку був головним центром концентрації біженців, було проголошено транзитним пунктом на шляху у внутрішні губернії Росії. Але у великому потоці українців, направлених у російські губернії, слід виділяти дві категорії. Одна з них – невелика категорія біженців-галичан, переважно русофільської та москвофільської орієнтації була направлена у Ростов-на-Дону. У місті отримали притулок понад шість тисяч представників галицької інтелігенції, студентів та учнівської молоді (не рахуючи селян) [33, с. 197]. Інша не отримала нічого. Їх направляли для виконання аграрних робіт у землеробські райони, а далі на освоєння багатств Сибіру та Півночі. 25 вересня 1915 р. поступила інформація, що до Харкова наближається 100 тисяч людей з Волинської губернії [1, 7 листопада]. Газета “Діло” повідомляла, що на кінець листопада 1915 р. в Російській імперії було 2267274 виселенці, із яких в українських губерніях було близько 400 тисяч. Цих українських виселенців найбільше було в Катеринославській губернії – 10 % всіх біженців, в Харківській – 120 тисяч, в Донецькій – 80 тисяч, в Таврійській, Чернігівській, Полтавській, Херсонській, Воронежській – від 16 до 47 тисяч [34, 14 березня].

Потік біженців не зупинявся аж до стабілізації фронту восени 1915 р. Після цього наплив біженців і вигнанців у наддніпрянські губернії став зменшуватись. У лютому 1916 р. у Києві перебувало лише 7131 виселенець із Галичини [2, с. 120].

Отже, виселенство та біженство стали одним із найдраматичніших суспільних потрясінь у житті мешканців Галичини та Волині періоду Першої світової війни. Породжене ворогуючими сторонами, воно завдало величезних соціальних, матеріальних та духовних збитків населенню, постійно супроводжувалося стражданнями та великими втратами.

1. Кузеля З. Галицькі емігранти в Росії // Вістник СВУ. – Відень, 1915. – С. 15.
2. Сердюк О. Біженство в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX–початок XX ст. – К., 2002.
3. Попик С. Українці в Австрії. 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ–Чернівці, 1999.
4. Талергофський альманах. – Львов, 1925. – Вып. 11.
5. Ваврик В.Р. Терезин и Талергоф. – Москва, 2001.
6. Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 147 (Центральний талергофський комітет), оп. 31.
7. Макарчук С. Етносоциальное развитие и национальные отношения на Западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С. 58; Осечинський В. Австрійський військово-поліцейський терор в Галичині під час Першої світової війни. – Львів, 1957. – С. 70.
8. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.
9. В справі невинноарештованих, невиннострачених і невинноінтернованих в Талергофі // Свобода. – Львів, 1917.
10. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – Нью-Йорк, 1954. – Т.1. С.25; Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. – Львів, 1929. – Т.2. – С. 398–401.
11. Маковський В. Талергоф: спогади і документи. – Львів, 1934.
12. Звернення послів К. Левицького та В. Сінгалевича до його Екссцеленсії президента міністрів в справі смертних кар і інтернованих в Східній Галичині // Діло. – Львів, 1917.
13. Маковський В. Талергоф: спогади і документи. – Львів, 1934. – С.234; Ваврик В.Р. Терезин и Талергоф. – М., 2001. – С.91.
14. Попик С.Д. Українське питання в політиці Австрії в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 1998.
15. Ваврик В. Терезин – Терезинштадт // Русский голос. – 1922. – № 17–18.
16. Білінкевич І. Принчич (спогади з Терезина) // Русский голос. – 1923. – № 41–44.
17. Маковський В. Гмінд // Діло. – Львів, 1935.
18. Маковський В. Гмінд: табор українських збігців і виселенців в часі світової війни 1914–1918. – Львів, 1935.
19. Темницький В. Українська оселя в Гмінді // Вістник СВУ. – Відень, 1915. С.8–10.
20. Один вечір у таборі виселенців у Гмінді // Діло. – Львів, 1917.
21. Центральний державний

історичний архів у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 32. 22. Поворот збігців // Діло. – Львів, 1917. 23. Бурдяк В. Становище галицьких українців на початку Першої світової війни: соціологічний ракурс // Перша світова війна: історичні долі народів Центральної та Східної Європи. – Чернівці, 2000. 24. Волинський шкільний курс у таборі в Гмінді // Вістник СВУ. – Відень, 1915. – С. 815–816. 25. Нарада управителів таборних шкіл для виселенців // Діло. – Львів, 1917. 26. Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. 27. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004. 28. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. – Київ, 1993. 29. Розміри волинської евакуації // Діло. – Львів, 1915. 30. Бернадський Б. Волинь у роки Першої світової війни: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 1999. – С. 12; Діло. – Львів, 31 жовтня 1915. 31. Діло, 1915. 32. Історія одного села з часу російського наїзду // Діло. – Львів, 1915. 33. Бахтуріна А. Політика російської імперії в Восточній Галициї в годы Первой мировой войны. – М., 2000. 34. Число українських виселенців у Росії // Діло. – Львів, 1916.

УДК 94(477)''1917/1918''+355.4

M. Figura

Instytut Wschodni UAM, Poznań

SYTUACJA W GALICJI WSCHODNIEJ W 1918 R. WEDŁUG RELACJI PRASY POLSKIEJ W ZABORZE PRUSKIM

© *Figura M.*, 2006

Досліджено інформаційну діяльність польської преси на території, що входила до складу Німеччини.

The activity of O.K. Antonov's Design Bureau in construction of medium and heavy military transport airplanes in 50-80 years of XX century is investigated.

Kończąca się jesienią 1918 r. I wojna światowa postawiła dwa, bliskie sobie historycznie i kulturowo narody polski i ukraiński w głębokim konflikcie. Polacy i Ukraińcy walczyli wówczas o swą niepodległość, a ich zmagania obrosły szybko żywą do dzisiejszego dnia legendą stając się częścią narodowych mitologii obu narodów.

Konflikt polsko-ukraiński w Galicji Wschodniej był niewątpliwie jednym z najtrudniejszych i najbardziej złożonych problemów jakie stanęły przed odradzającym się w 1918 roku państwem polskim. Przyciągał on uwagę polskiej opinii publicznej w tym także Polaków żyjących do 1918 r. w państwie pruskim. Znajdowało to wyraźne odbicie w dobrze rozwiniętej prasie tej dzielnicy¹. Ta właśnie prasa odrywała decydującą rolę w kształtowaniu stosunku Polaków zaboru pruskiego do powstania ZUNR, które przedstawiała jako kolejny etap konfliktu polsko-ukraińskiego. Gazety były wówczas podstawowym, a często jedynym źródłem informacji o wydarzeniach. Dotyczyło to zwłaszcza ziem zaboru pruskiego, gdzie nie było praktycznie analfabetyzmu a czytelnictwo prasy miało nader bogatą tradycję i zasługi w obronie polskich praw i interesów narodowych przed uciskiem ze strony państwa pruskiego, które ograniczało swobodę polskich gazet poprzez poddanie jej restrykcyjnej cenzurze, od której wyzwoliły ją rewolucyjne wydarzenia w listopadzie 1918 r., które obaliły monarchię Hohenzollernów. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości uwolniona spod ograniczeń cenzury pruskiej prasa polska zyskawszy szeroką swobodę wypowiedzi zaczęła z niej szeroko korzystać. Stosowane przez nią metody i nader często niewybredny propagandowy styl i mocne epitety wywierać zaczęły jednak negatywny wpływ na poziom ówczesnego życia politycznego. Zacięta walka o czytelnika sprawiała, że nawet poważne gazety porzucały racjonalną argumentację na rzecz emocjonalnej, pełnej wrogości wobec prawdziwego czy domniemanego przeciwnika. Stosowane zwłaszcza przez prasę nacjonalistyczną agresywne

¹ Szerzej na ten temat zobacz: M. Figura, Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918-1923, Poznań 2001.